

جلوہ ہائے حیات در دیوان کبیر حضرت مولانا

سوسن مشایخے

مشایخی، سوسن، ۱۳۵۰ -

جلوه های حیات در دیوان کبیر حضرت مولانا / سوسن مشایخی - قم: وثوق، ۱۳۹۸.

ISBN: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۷-۳۰۸-۳

۴۲۸ ص.

کتابنامه: ص. ۴۲۵ - ۴۲۸.

بها: ۴۸۰۰۰۰ ریال.

۱. مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴ - ۶۷۲ ق. دیوان شمس تبریزی - نقد و تفسیر.

۲. مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴ - ۶۷۲ ق. دیدگاه درباره عشق.

۳. مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴ - ۶۷۲ ق. - سرگذشتنامه. ۴. زندگی در ادبیات.

الف. عنوان.

۵. شعر فارسی - قرن ۷ ق. - تاریخ و نقد.

PIR۵۲۹۷/م۳۷ح۸ ۱۳۹۸

شماره کتابشناسی ملی: ۵۴۸۰۲۱۵

۸۴ / ۱/۳۱

دفتر مرکزی:

قم: فیابان صفاییه، کوچه ۲۸ (بیگدلی)، کوچه ۵، پلاک ۷۵، تلفکس: ۰۳۷۷۳۵۷۰۰.

همراه: ۰۹۱۲ ۲۵۲ ۵۸ ۳۹ / ۰۹۱۲۰۶۵۵۸۳۹

جلوه های حیات در دیوان کبیر حضرت مولانا

☒ ناشر: وثوق

☒ سوسن مشایخی

☒ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

☒ نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۸

☒ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۷-۳۰۸-۳

☒ قیمت: ۴۸۰۰۰ تومان

☒ ویراستاری و طراحی: خدیجه مشایخی

کلیه حقوق چاپ و نشر محفوظ است.

www.Nashrvosoogh.com

شماره پیام رسان های داخلی: ۰۹۱۲۳۵۲۵۸۳۹

مراکز بخش:

تهران: خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، کوچه انوری، پلاک ۱۳، انتشارات هاتف، ۶۶۴۱۵۴۲۰

تبریز: خیابان امام، چهارراه شهید بهشتی، جنب مسجد حاج احمد، مرکز کتاب رسائی صبا، ۳۳۵۷۸۸۶

کاشان: میدان امام خمینی، خ اباذر ۲، جنب بیمه البرز، پلاک ۲۳۲، انتشارات قاتون مدار، ۴۴۵۶۷۳۵

اهواز: خیابان حافظ، بین نادری و سیروس، کتاب اسوه تلفن: ۲۲۱۶۶۸۸ - ۲۹۲۳۳۱۵

تقدیم به

دو فرشته زمینی‌ام پدر و مادر مهربان و دلسوزم که دریایی از پارسایی و عشق را در نگاه مهربانشان یافتم و دست بوس صفا و مهربانی‌هایشان هستم. و هم‌سرم که مهربان‌ترین است او که بذر عشق را در دلم کاشت و قلبم را آشیانه‌ی خویش ساخت.

و به فرزندم امیرمسعود که با نگاه معصومانه و سکوت مظلومانه‌اش دنیای جدیدی از عشق و ایثار و شکیبایی فرارویم گشود.

سپاس و قدردانی

بدون شک این پژوهش از شایبه‌ی نقص و خطا قصور برکنار نیست. اما شاید بضاعت مزاج حقیر و سنگینی و گستردگی موضوع خود عذرخواه کاستی‌ها و نقایص آن باشد و برای جبران کاستی‌های آن از ارباب فضل همتی بدرقه راه می‌طلبم که دراز است ره مقصد و من نو سفرم. سرانجام برعهده خویش واجب می‌دانم که از زحمات خالصانه و بی‌شایبه‌ی اساتید گرانقدرم به ویژه جناب دکتر محمدرضا سنگری و جناب دکتر سید احمد کازرونی که سال‌ها خوشه چین خرمن فصل و علم و معرفت ایشان بوده‌ام و این کتاب را با دقت و عنایت در خور تحسین مطالعه کرده و جای جای نظرات ارشادی ارزشمند خویش را مبذول فرموده اند، تشکر و قدردانی بیکران نموده و از سر صدق منت پذیرشان باشم.

آفتاب جمال مولانا هزاران ماه است که در آسمان ذوق و معرفت الهی طلوع کرده و هم چنان نیز بر جان‌های مشتاق کلام دانشین اونورافشانی می‌کند. او طفل عشق است و همه ی پیوندهای خاکی را بیهوده و بازیچه می‌پندارد: نهادم پای در عشق که بر عشاق سرباشم

منم فرزند عشق جان ولی پیش از پدرباشم

دیداری کیمیا آثار بود که مولانا را از مرگ به زندگی و حیات و از غم به شادی و طرب و از خار به گل و عقل به عشق جاودان آورد:

مرده بدم زنده شدم گریه بدم خنده شدم

دولت عشق آمد و من دولت پاینده شدم

غم مرد و گریه رفت بقای من و تو باد

هر جا که گریه ای است کنون خنده می‌شود

در غزلیات مولوی جلوه‌های حیات، همچون: عشق، امید، مرگ، خشم، خواب، شادی، غم، آه، اشک، خنده و گریه به زیبایی مشهود است.

محور اصلی سخن مولانا عشق است.

به زیر پای بکوبیم، هر چه غیروی است

چرا که شرط چنین شد در امتحان سماع

این سماع ابدی است که به تعبیر قرآن نماز داریم و به زبان عارفان شراب مدام است در پی قد قامت عشق و به یاد قامت معشوق عالم که اکبر موجودات است برپا می‌شود.

و آن چهار جوی شراب و شیر و آب و غسل که در بهشت به صالحان وعده داده اند در باغ غزلیات مولانا جاری است. که مه مستی می‌دهد و هم آب حیات است. هم شیر معرفت و غذای جان است و هم شهد و شادی ابدی است که غم در آن راه ندارد.

ای غم از اینجا برو ورنه سرت شد گرو

زان که شب تیره را تاب مه یار نیست

و اندیشه وی در مورد خواب چنین است:
 اگر خواب آیدم امشب سزای ریش خود ببیند
 به جای مفرش و بالین همه مشت و لگد ببیند
 و اگر از شمس گفته است مقصودش حق است.
 نرات جهان به عشق آن خورشید
 رقصان زعدم به سوی هست آمد
 رقصی موزون و اطواری خوش و دلفریب در میانه ی میدان آدم رقصی به
 سوی خدواند...
 غزلیات شمس دارای محتوایی از شادی و امید و غم زدایی و حیات و حرکت
 و به بیان خودش بحر عسل است.
 پیام کرد مرا بامداد بحر عسل
 که موج موج عسل بین به چشم خلق غزل
 و این عسل گاه خبر جاودانگی است که تلخی مرگ را شیرین می کند.

جلوه‌های حیات در دیوان کبیر حضرت مولانا

شاعر: سوسن مشایخی

جلوه‌هایی ز حیات ابدی در دیوان
 لازم آمد که پرداخته گردد این سان
 وه از عمق غزل‌های پر از غوغایش
 هر زبانی شود الکن زلب کوبایش
 هرچه عبری دگران کوشش وافر کردند
 آب جویی است که باب‌حرب‌برابر کردند
 یاد کردن ز صفای دل مولانا هم
 حالتی کمتر از آن نیست که بزدا بد غم
 یاد مهرویی مولا شروی زد در شمس
 آه کز سوزش شعله کشد محفل درس
 تو مپندار که من پیاوه سرایی گویم
 دل و دین میرود از کف چو کلامی گویم
 روشنی بخش وجودش اگر از شمس نبود
 در و گوهر نتوانی ز غزل‌هایش ربود
 بیکه تاز هنر و عرصه‌ی ایمان همه اوست
 وحدت عشق و معشوق نمود شود در یک پوست
 اگر این جلوه‌گری‌ها به درآید بیرون
 نه که شمس هرکسی از عشوه بکردد دلخور
 کاملی باید تا فهم کند این همه راز
 بحر هر کس نگشاید دری از معنی باز
 یافتن من تو هم اهل دلی ای خوش گفتار
 ره بدین مرحله بی حق نتوان رفت ای یار
 حالت گریه و خنده خواب و عشق است اینجا
 ضدشادی، غم و حی، مرک بود خوف و رجا

رقص او همچون نهازی که از اخلاص آید
 تیرگی‌های غم و خشم، ز دل بزداید
 ملک جان‌ها و جهان مولوی اینگونه گرفت
 وصف شوریدگی اش، هیچ کتابی ننوشت
 لحظه ای بیاد خدا ار دل او دور نبود
 از حقایق دل و جان‌ش همچو دریایی بود
 ناتوانی من از وسعت دریای وی است
 اوست خورشید و فلک نره ی رقصان شده است
 چو ز مصراع بگیری یکی حرف نخست
 حاصل شعر خبر می دهدت نیک درست
 سوسن احسنت بگو بردل شمس الدین‌ها
 که هدایت کر ما گشت و جلال الدین‌ها

فهرست

- جلوه‌های حیات دردییوان کبیر حضرت مولانا ۹

دفتر اول

- ۲۳..... مقدمه:
- ۲۵..... زندگی‌نامه مولانا:
- ۲۶..... دیدار مولانا با شمس:
- ۲۹..... اندیشه مولانا در تصوف:
- ۳۰..... دوران جوانی:
- ۳۰..... فرزندان مولانا:
- ۳۱..... آثار مولوی:
- ۳۱..... وفات مولانا:
- ۳۴..... شمس‌الدین کیست؟
- ۳۵..... مرگ شمس‌الدین تبریزی:
- ۳۷..... صلاح‌الدین زرکوب قونیوی:
- ۳۸..... توطئه علیه صلاح‌الدین:
- ۳۹..... خصوصیات صلاح‌الدین:
- ۴۱..... حسام‌الدین چلبی:
- ۴۱..... پایه اصلی مسلک و طیفه ی عرفانی مولانا:

سه شخصیت ممتاز مولوی:	۴۴
معرفی دیوان شمس:	۴۷
حوزه عاطفی غزلیات شمس:	۴۹
دامنه‌ی تخیل مولانا:	۵۱
نوآوری شاعر در تصویرسازی:	۵۱
شکل شعری مولوی:	۵۳
حیات:	۵۴
آب حیات:	۵۴
وجود:	۵۵
عشق و شور عامل حیات و حرکت:	۵۷
حالت‌ها و حرکات شور و مستی عاشقانه:	۶۰

دفتر دوم

حیات	۶۷
آب حیات:	۶۷
وجود:	۶۷
آفرینش دائمی است و دنیا نبردگاه است:	۶۸
مولانا خطاب به انسان می‌گوید:	۶۸
عشق و شور عامل حیات و حرکت:	۶۹
حالت‌ها و حرکات شور و مستی عاشقانه:	۷۲
شادی	۷۶

- ۷۶..... شادی گرایى و غم ستیزی مولانا:
- ۷۷..... دولت عشق شمس او را به دولتی پاینده تبدیل کرد:
- ۷۸..... عهد بستن مولوی با شادی
- ۷۹..... او با شادی عهد بست که هیچ‌گاه از او جدا نشود:
- ۸۰..... مولانا پا را از این هم فراتر می‌نهد و می‌گوید:
- ۸۲..... مولوی پیامبر شادی:
- ۸۴..... غم و رنج از دیدگاه مولوی و تقابل آن با شادی:
- ۸۵..... دعوت به حق مانع تبلیغ خوشباشی و شاد زیستن نیست:
- ۸۶..... توصیه مولوی به پرهیز از غم:
- ۸۹..... حافظ و عطار و شادی:
- ۹۰..... ابراز خوشی حال و نشاط اندرون شمس تبریزی:
- ۹۴..... خنده
- ۹۴..... عشق آموخت مرا شکل دگر خندیدن:
- ۹۸..... کاربرد معانی خنده در دیوان غزلیات:
- ۱۰۱..... رقص و سماع
- ۱۱۵..... و تلمیحی دیگر:
- ۱۱۵..... و بازهم اشاره به آیات قرآنی:
- ۱۱۸..... سماع:
- ۱۱۹..... شاه نعمت‌الله ولی می‌فرماید:
- ۱۲۱..... سماع خانه‌ی مولوی:
- ۱۲۳..... فواید سماع راست:

- نظر شمس تبریزی در مورد رقص و سماع: ۱۲۶.....
- تسبیح و تهلیل موجودات: ۱۲۶.....
- تسبیح جمادات: ۱۲۷.....
- رقص جلوه‌ای از حیات انسانی: ۱۲۸.....
- هجویری در باب رقص چنین نویسد: ۱۳۱.....
- شیخ عطار در ذکر مالک دینار، چنین آورده است: ۱۳۱.....
- موضع‌گیری امامان در مورد سماع: ۱۳۲.....
- عقیده ابن عربی در باب سماع: ۱۳۳.....
- انواع سماع: ۱۳۴.....
- دیدگاه سنایی غزنوی: ۱۳۴.....
- تأثیر متقابل و موسیقی: ۱۳۵.....
- ارزش سماع: ۱۳۶.....
- سماع کلید وصول به وحدت وجود: ۱۳۹.....
- در مثنوی شریف نیز می‌فرماید: ۱۴۰.....
- آلات موسیقی: ۱۴۱.....
- خواب: ۱۴۳.....
- خواب در نگاه قرآن و پیامبر اکرم: ۱۴۳.....
- ارزش شب‌زنده‌داری: ۱۴۶.....
- خواب بینی و خواب‌گزاری: ۱۴۷.....
- تمثیل و بیداری و رویای صادق: ۱۴۹.....
- تمثیل کردن خواب و بیداری به مرگ و زندگی: ۱۵۲.....

- ۱۵۳..... بیداری و ترک خواب:
- ۱۶۲..... ترجیح بیداری بر خواب در شب وصال:

دفتر سوم

- ۱۷۱..... عشق
- ۱۷۳..... بنیادی‌ترین واژه‌ها در دیوان شمس :
- ۱۷۴..... حافظ غم را هنر عشق می‌داند:
- ۱۷۶..... عشق از نظر بزرگان و فلاسفه:
- ۱۷۷..... عشق در منابع اسلامی :
- ۱۷۷..... قطب راوندی نقل کرده است که می‌گوید:
- ۱۷۸..... کلمات هم‌معنی عشق در منابع اسلامی:
- ۱۷۹..... عشق از نظرگاه دین:
- ۱۸۳..... عشق کار نازکان نرم نیست:
- ۱۸۴..... عقل‌گریزان شده از عشق:
- ۱۸۵..... اندیشه‌ی عشق در آثار مولوی :
- ۱۸۹..... عشق شحنه است:
- ۱۸۹..... عشق خندان است:
- ۱۹۲..... برتری عاشق بر عاقل:
- ۱۹۴..... مستی عشق مانند مستی استر دیوانه است:
- ۱۹۴..... چشم‌انداز عقل و عشق :
- ۱۹۸..... انحصارطلبی عاشق:

اتحاد عاشق و معشوق:	۱۹۹
ناشناختگی عشق:	۲۰۰
دشوار است شرح عشق بر زبان بیاید:	۲۰۱
مراتب عشق از نظر ملاصدرا:	۲۰۵
عشق از نظر فلسفی:	۲۰۵
عشق و وحدت طلبی:	۲۰۵
عشق مولوی و عشق حافظی:	۲۰۶
حافظ در مورد عشق می‌فرماید:	۲۰۶
فربه و لاغر شدن از عشق:	۲۰۸
عشق انگیزه و سبب آفرینش:	۲۱۳
ضعف عقل یا عشق:	۲۱۶
عشق از نظر ابن‌سینا:	۲۱۸
اقسام عشق از نظر روزبهان عقلی:	۲۱۹
رد و تقبیح صورت‌پرستی:	۲۱۹
عشق مجازی:	۲۲۰
حافظ و عشق مجازی:	۲۲۵
عشق مجازی صورتی، پرتویی از عشق حقیقی:	۲۲۶
مجنون و عشق او:	۲۳۲
آیا عشق مجازی در وجود مولانا نبود؟	۲۳۳
عقل:	۲۳۳
دل:	۲۳۵

- عقل یا عشق: ۲۳۶
- نقصان عقل در برابر عشق: ۲۳۷
- عشق اساس کار مولانا: ۲۴۱
- جهان در پرتو عشق: ۲۴۳
- عاشق در برابر عشق: ۲۴۶
- عقل یا عشق از نظر مولوی: ۲۴۹
- بحث فربه‌شدن از نظر مولوی: ۲۵۷
- عشق آب حیات است: ۲۶۲
- عشق ابدی است: ۲۶۳
- عشق مهم‌ترین رکن حقیقت: ۲۷۷
- معشوق ۲۷۸

دفتر چهارم

- آه ۲۸۳
- معنای آه: ۲۸۳
- معنای آه در دیوان شمس: ۲۸۴
- مولوی در محضر یار می‌گوید: ۲۸۸
- داستان معاویه و ابلیس و آه شیطان: ۲۸۹
- خشم ۲۹۲
- خشم از آتش است به آب بنشانید. ۲۹۲
- انواع خشم ۲۹۶

۲۹۷.....	خشم عاشق و معشوق
۲۹۸.....	غم
۲۹۹.....	معنای غم از نظر مولوی:
۳۰۵.....	حافظ و غم:
۳۰۷.....	عشق آموخت مرا شکل دگر خندیدن:
۳۰۸.....	قبض و بسط:
۳۱۰.....	کمال الدین اسماعیلی:
۳۱۱.....	غم را با شادی برانید:
۳۲۸.....	نومید
۳۲۸.....	از نظر او خوف سه وجه دارد:
۳۲۹.....	رجا:
۳۲۹.....	مقام خوف و رجاء:
۳۳۸.....	عاشق ناامید نمی شود:
۳۳۸.....	گریه
۳۴۵.....	اشک غماز
۳۴۵.....	گریه ی آسمان
۳۵۰.....	اشک و گریه حافظ:
۳۵۳.....	بهار نوعی خنده خداوند:
۳۵۴.....	خنده و شادی مولوی:
۳۵۵.....	مرگ
۳۵۵.....	معنای مرگ:

- آفرینش از نیستی است: ۳۵۷
- عدم مشرق است و اجل مغرب ۳۵۹
- شناخت واقعی مرگ و استقلال از آن: ۳۶۳
- حیات واقعی در مرگ: ۳۶۸
- اما این تعالی بدون فدا شدن امکان‌پذیر نیست: ۳۶۸
- تداوم زندگی‌ها و مرگ‌های متنوع: ۳۷۰
- قیامت صغری و کبری در موت ارادی و طبیعی: ۳۷۴
- مرگ ارادی: ۳۷۵
- مرگ اختیاری: ۳۷۷
- موت طبیعی: ۳۷۹
- سنایی و مرگ ارادی: ۳۸۱
- کلیم کاشانی و مرگ: ۳۸۳
- مرگ عروسی ابدی است: ۳۸۳
- در عشق مردن: ۳۹۱
- مرگ عید است: ۳۹۴
- نیستی در معنای هستی: ۳۹۷
- فنا‌ی عاشق در معشوق: ۴۰۰
- با استشهاد به قرآن کریم مطلب روشن تر می‌شود: ۴۰۱
- جمع بندی بحث مرگ: ۴۰۱
- تحلیل نهایی ۴۰۳
- در سال ۶۴۲ رویدادی شگرف بنیاد هستی مولانا را زیرورو ساخت: ۴۰۶

- تاکنون پی بردیم که: ۴۱۱
- هرچه هست سایه‌ی اندیشه و پرتو ضمیر خود انسان است: ۴۱۵
- نتیجه‌ی اخلاقی: ۴۱۶
- راه لذت و الم از درون است نه از بیرون: ۴۱۷
- شادمانی بوسیله عشق: ۴۱۹
- وحدت عاشق و معشوق: ۴۲۰
- مفاهیم عشق مولوی: ۴۲۱
- مولانا و ابلیس: ۴۲۳
- منابع و مآخذ: ۴۲۵